

Mr Branka Jakovljević

VUKOVA SPOMEN-KUĆA U TRŠIĆU KAO KULTURNOISTORIJSKI SPOMENIK I TURISTIČKI MOTIV

Vukove zasluge na polju osnivanja mnogih naših društvenih nauka i na utemeljavanju jezika i pravopisa, poznate su i van granica naše zemlje. Samim tim nije moglo ostati nezapaženo ni njegovo rodno mesto - Tršić kod Loznice. Bilo je više inicijativa i predloga da se trajnije obeleži Vukov zavičaj. Vukova spomen-kuća je, svakako, najprigodnije spomen-obeležje. Ona je iz godine u godinu sve pristupačnija brojnim posetiocima.

Prve inicijative za obeležavanje Vukovog rodnog mesta potekle su krajem XIX veka. Na nekadašnjem Vukovom zemljištu sagrađena je 1897. g. "Vukova škola". Bilo je to u okviru akcije prenošenja posmrtnih ostataka Vuka St. Karadžića iz Beča u Beograd. Iste godine seljani iz Tršića - Gajo Matić i Koja Marjanović, podigli su na temelju bivše Vukove rodne kuće krst od hrastovine. Oko 4 decenije je to bilo jedino obeležje znamenitog mesta. Novi vlasnik Vukovog zemljišta nije pomerao ogromni krst, verujući da će mu se "kuća zatrti" ako preore i mesto na kome je bilo ognjište". 1) Tako je stari srpski kult ognjišta omogućio da se na pravom mestu rekonstruiše Vukova spomen-kuća.

Inicijatori za rekonstrukciju tog kulturnoistorijskog spomenika bili su Šabačka narodna knjižnica i Kulturno prosvetno društvo "Karadžić" iz Loznice, osnovano 1850. g. kao "Podrinska sloga". Prvi dogovori su iz 1929. g. Prema pismu Šabačke narodne knjižnice, upućeno 20. novembra 1931. g. Prosvetnom društvu "Karadžić" u Loznici, prvi predlozi su bili skromni, ali kristalno jasni:

1. - Podići na poklonjenom Vukovom ognjištu jedan skroman ali ipak lep spomenik sa Vukovim bronzanim reljefom.
2. - Ozidati Vukovu česmu za turiste i poklonike ovog svetog mesta.
3. - Za odmor putnika podići dve do tri klupe umetničke od kamena.
4. - Docnije, kad budu prilike povoljne podići Vukov dom sa malim muzejom, koji će potsećati putnike na Vuka i ondašnji život ovog kraja. 2)

Veliku materijalnu pomoć pružilo je Udruženje Podrinaca u Beogradu. Od ova tri inicijatora formiran je Odbor za obnovu Vukovog ognjišta. Odbor je uputio proglas širom zemlje iznoseći svoje osnovne zadatke: "Da obnovi Vukovo ognjište u Tršiću, da podigne Dom kulture u Loznici, koji će nositi ime Vukovo i da pomogne poduhvat Srpske književne zadruge oko podizanja spomenika Vuku Karadžiću u Beogradu." 3)

Odziv je bio veliki i 1933. g. uspešno je obnovljena Vukova spomen-kuća na mestu gde se nalazila njegova rodna kuća. Da je to autentično mesto, potvrđuje i jedan zapis Milana Đ.

Milićevića, koji je zajedno s Vukom dolazio u Tršić, kao i izjave starijih savremenika i srodnika Vukovih iz Tršića.

Loznički arhitekta Miodrag Vasić i nadzorni inženjer Miodrag Jovanović su prema tipovima starije jadranske kuće, uspešno rekonstruisali ovaj spomenik. Za unutrašnje uređenje kuće glavni konsultant je bio akademik dr Tihomir Borđević, veliki srpski etnolog. Prilikom gradnje, na starom ognjištu pronađeni su i neki autentični domaći predmeti (vatralj, verige, ognjište i dr.), koji su našli svoje mesto u obnovljenoj Vukovoj kući. Stalno mesto u izložbi dato je i kratkoj Vukovoj biografiji, koju je uradio Mihailo Petrov. Tako je zajedničkim naporima članova Odbora i poštovalaca Vuka, nastao memorijalni spomenik, koji je ujedno i etnografski spomenik toga vremena.

Izložba u Vukovoj kući je više puta menjana. Vukov i Dositejev muzej u Beogradu ustupio je 1974. g. izvesne eksponate, koji se odnose na kasniji Vukov život i rad. Posetioci su ovoj izložbi zamerili da je "suviše papirnata", tj. da ima previše legondi i malo originala, 4) pa je sledeće godine povučena. Posle povlačenja tih eksponata, bilo je zamerki da je Vukova kuća "prazna" i da u njoj nema šta da se vidi. 5) Isti autor tvrdi da su ti povučeni predmeti bili dobro obezbeđeni samim tim što im se do tada ništa nije dogodilo. Obe primedbe su neumesne. Prvo: Sam enterijer Vukove kuće je dovoljan da osnisi postojeći prostor, koji je previše mali, da bi omogućio još neku izložbu. Drugo: Predmeti i spisi iz kasnijeg perioda Vukovog života se ni stilski ne uklapaju u enterijer. Pored toga, za izlaganje originala u specijalnim muzejima van naseljenih mesta, zaista je potrebno bolje obezbeđenje i slučaj da se do sad nije ništa desilo, ne predstavlja nikakvu garanciju da će eksponirani originali biti i dalje bezbedni.

Od 1977. g. Etnografski muzej Srbije preuzima stručni nadzor nad uređenjem izložbi i daje sugestije za uređenje celokupnog prostora u najužoj zoni. Ipak, ni sa ovom kulturnom ustanovom, nije došlo do dugoročnije saradnje, zbog visokih materijalnih zahteva za ustupanje nekih eksponata za izlaganje.

Pošto je teren Jadra više puta obradivan, danas se malo šta može naći. Čak i kad bi se ostvarila zavičajna zbirka predmeta materijalne kulture kraja, Loznica i Tršić nemaju prostora ni za smeštaj ni za izlaganje, a potrebe za takvim vidom kulturne delatnosti postoje.

Ipak, Dom kulture "Vuk Karadžić" postepeno ostvaruje svoje ciljeve. Vukova kuća sa okućnicom postaje sve sadržajnije ambijentalna celina. Od sredstava, dobijenih prodajom ulaznica obnovljena je cela okućnica sa ogradom od prošća, vajatom, ambarom i drugim privrednim zgradama. Otkupljena je i preneti na keraviju jedna valjarica za sukno iz susedstva, a preneće se i vodenica potočara.

Značajan korak u obogaćivanju spomeničkog sadržaja, predstavlja sporazum o dugoročnoj saradnji sa Narodnim muzejem iz Sápca, kojim se predviđaju konkretni poslovi na uređenju memorijalnog prostora u okviru petogodišnjeg plana. Na Vukovoj okućnici

podići će se još nekoliko privrednih zgrada: mlječar, kačara, tor, nastrešnica za lampe. Svi objekti će se opremiti adekvatnim etnografskim eksponatima. S obzirom na popularnost etnoparkova kao tipa muzeja u svetu i na njihov mali broj u Jugoslaviji, ova orijentacija je povoljna i u kulturnom i u turističkom pogledu.

S ciljem da se rastereti premalen prostor Vukove spomen-kuće, koji je za sad nefunkcionalan za velike grupe posetilaca i da se obogati sadržaj boravka u Tršiću, u okviru saradnje sa Šabčkim muzejem predviđa se gradnja još tri paviljona od 300 m². U prvom paviljonu će biti stalna postavka o životu i radu Vuka Karadžića. Drugi paviljon će služiti za etnografske izložbe jugoslovenskih muzeja, a treći za predavanja o Vuku i njegovom stvaralaštvu, radne i konzervatorske prostorije.

Tršić i Loznica su dva puta godišnje domaćini dvema značajnim manifestacijama, koje dobijaju sve šire razmere.

Vukov sabor ubraja se u najznačajnije i najsadržajnije kulturne manifestacije u Srbiji. Prvi Sabor pratio je svečano otvaranje Vukove spomen-kuće 1933. g. Za dan održavanja Sabora uzeta je prva nedelja pred Malu Gospojinu, tako da se Sabor održava polovinom septembra, u vreme lepih jesenjih dana, koji su presudni za uspeh manifestacije pod vedrim nebom. Smernice i okvire Vukovom saboru dali su članovi Odbora za obnovu Vukovog ognjišta na čelu sa Žikom Popovićem iz Šapca. Utvrđen je nacrt programa, "po kome se Sabor u Tršiću mora razlikovati od običnih seoskih sabora sa ugostiteljskim šatrama i "ciganskim orkestrima". Po tom programu, koji ni do danas nije u celini ostvaren, Sabor u Tršiću ima zadatak da gaji i čuva uspomenu na Vuka, da održava i čuva narodne umotvorine - pesme uz gusle i narodne zabavne viteške igre, da se na njemu redovno održavaju izložbe knjiga, organizuju takmičenja kulturno umetničkih društava, prikazuju filmovi i održavaju prigodna kraća predavanja iz oblasti nauke, kulture, narodnog zdravlja i poljoprivrede." 6) Prvom Saboru su prisustvovali i eminentni evropski slavisti (gezeman, Murko), kao i poznata imena jugoslovenskih univerziteta i akademija nauka. U toku rata prekida se održavanje Sabora; u posleratnom periodu obnavlja ga Vlada Zečević. Program Sabora sastavljaju naši poznati kulturni i javni radnici. U početku su to bili predstavnici većih gradova u ovom kraju (Loznica, Šabac, Valjevo). Kasnije se formira Organizacioni odbor na nivou Republike. Angažovanje šire društvene zajednice doprinosi kvalitetu i sadržajnosti programa, u kome učestvuju poznati jugoslovenski umetnici, naučnici i društveno-politički radnici. Zastupljena su najvrednija dela jugoslovenskih autora. Veći deo programa ostvaruje se u okviru Predsaborskih dana u Loznici i Banji Koviljači (književne večeri, izložbe slika, filmske i pozorišne predstave, koncerti, predavanja, muzička scenska dela). Sabor ima ustaljenu programsku koncepciju, posebno završne priredbe u Tršiću. Ustaljenost i ponavljanje programskih šema povremeno dovođe do zasićenosti. Organizatori prate sva mišljenja, zamerke i predloge za osveženje programa. Poslednjih godina je vidno osveženje programa savremenim kulturnim stvaralaštvom i povezivanjem sa značajnim događajima i godišnjicama jugoslovenske kulturne stvarnosti i prošlosti. Povezivanje sa Međunarodnim skupom sla-

vista je, takođe, doprinelo afirmaciji Sabora, Značajno osveženje je i kulturna saradnja Loznice sa opštinama susednih republika i pokrajina kroz aktivnost Međurepubličke zajednice kulture "Sava", koja je osnovana 1972. g. i okuplja 11 opština iz Podrinskogokolu- barskog regiona, Vojvodine, Slavonije i Bosne i Hercegovine. To daje mogućnost za masovnije komuniciranje i uzajamno praćenje kulturnih priredbi (Vukov sabor, Rajdučke večeri, Čivijada, Vin- kovačka jesen, Sokački dani, Voz mladosti, Festival dečjih horo- va). Razvijena je i kulturna saradnja Loznice sa nekim gradovima iz istočnih zemalja (Flock, Jablanec, Brest). Vecma su popularni nastupi lozničkog kulturno umetničkog društva "Karadžić" u ovim gradovima, kao i nastupi raznih umetničkih grupa iz tih gradova- u Loznici i okolini. Veliki je doprinos Vukovog sabora i na oži- vljavanje kulturnog života u Loznici tokom godine. Vukov sabor kao kvalitetna i sadržajna manifestacija utiče i na program nekih manifestacija u okolini (Sedmogulanske svečanosti u Beloj Crkvi). Sabor je i značajan faktor turističke propagande, ne samo Vukove kuće u Tršiću, već i brojnih kulturnih i memorijskih spomenika u okolini. Pored redovno ispunjenih svih 10.000 mesta na Saborištu u Tršiću, Sabor okuplja još 50 - 60.000 posetilaca, koji nisu u mogućnosti da prate sabsorski program, pa se zadovoljavaju svaki- dašnjom "vašarskom atmosferom" u Tršiću.

Đački Vukov sabor održava se polovinom maja i na a- dekvatan način aktivira ovaj spomenički motiv i u prolećnoj sezoni. Održava se od 1971. g. Đački Vukov sabor je, pre svega, vas- pitno-obrazovna i sportska manifestacija mladih. To potvrđuje i činjenica da u završnom delu priredbe učestvuje 400 do 1.000 tak- mičara i izvođača programa, koji prati oko 5.000 posetilaca. Pored razvijanja drugarstva i bratstva i jedinstva, Đački Vukov sabor ima i veliki turistički značaj, jer širokom auditorijumu propagi- ra Spomenik u Tršiću i okolini (Stolice, Draginac, Bela Crkva, Te- keriš, Mačkov Kamen, Gučevo, Tronoša). Sredstva informisanja pos- većuju punu pažnju ovim manifestacijama (štampa, radio, televizi- ja) a takođe, i znatno propagiraju ovaj kraj.

Da bi Vukova kuća u Tršiću postala pristupačnija, čini se dosta na izgrađivanju materijalne baze za ekskurzioni, iz- letnički i manifestacioni turizam. Uviđa se i potreba povezivanja Vukove spomen-kuće sa najbližim spomeničkim motivima i turističko- -ugostiteljskom ponudom. Tako je najznačajniji kulturni spomenik u blizini Tršića - manastir Tronoša i teritorijalno povezan sa Vukovom kućom u jedinstvenu spomeničku zonu - Zaštitni rajon Tr- šića i manastira Tronoše, koji se razvija po posebnom urbanisti- čkom rešenju. Osnovu predstavlja projekat Republičkog zavoda za zaštitu prirode iz 1965. g. Prema karakteru predela i nameni, po- dručje je podeljeno u tri zone.

Šira zona obuhvata 1.243 ha i na njoj se neće vršiti nikakve promene, niti ograničavati pravo vlasništva nad zemljom. Vodiće se računa da se ne izmene osnovne prirodne odlike.

Uža zona zauzima površinu od 745 ha, na kojoj se na- laze Vukova kuća i tronoša. U ovoj zoni ne smeju se krčiti šume, unositi nove vrste drveća, preoravati livade, otvarati kamenolomi. Pravo vlasništva nad zemljom neće se ograničavati, sem na mestima

predviđenim za gradnju kulturno-istorijskih, turističkih i drugih objekata.

Najuža zona obuhvata prostor od 55 ha i na njoj se ne smeju vršiti nikakve intervencije u sastavu i karakteru zemljišta i prirodne sredine. Privatno zemljište treba da se otkupi. Turistički i etnografski objekti u ovoj zoni su u stilu samog predela i izuzetni po značenju. Sporo ostvarivanje plana dovodi do narušavanja gradnjom novih privatnih objekata, koji se ne uklapaju u osnovni stil memorijalne zone.

Povodom stogodišnjice Vukove smrti izvedeno je nekoliko značajnih akcija. Studenti Beogradskog univerziteta (650 jugoslovenskih i 25 stranih) izgradili su asfaltni put od Tršića do puta Loznica - Valjevo i Loznica - Stolice - Krupanj. Dva saobraćajna pravca za Tršić i natrag omogućuju saobraćaj u dva smera po uskim putevima i u vreme Sabora. Izgrađena je i pešačka staza od Tršića do Tronoše, kuda je Vuk otišao na svoje rano školovanje. Iste godine izgrađeno je Saborište (velika pozornica sa amfiteatrom od 10.000 mesta pod vedrim nebom), parking, električni dalekovod, nova spomen-škola i školski vodovod. U školi je privremeno smeštena i Vukova spomen-biblioteka.

Stilski su najbolje uklopljeni drveni putokazi počev od vratnice na raskrsnici za Tršić 7), a zatim od parkinga pored Žeravije do same kuće. Niz britkih srpskih poslovice iz ogromne Vukove zbirke još jednom nas vraća na izvore svežeg narodnog stvaralaštva i u neiscrpno narodno blago. 8) Skladno je rešeno i nekoliko ugostiteljskih objekata: kiosci za sendviče u stilu pastirskog "kućera" i vodenice, restoran pored Saborišta, kiosk za prodaju ulaznica i suvenira na ulazu na Vukovu okućnicu. Brojne posetioce posebno oduševljava stilsko jedinstvo ove ambijentalne celine i neki od njih više puta dolaze dovodeći i svoje goste. U početku su brojne posete stimulisane niskom cenom ulaznica. Porast poseta Vukovoj kući u Tršiću sistematski je praćen poslednjih 8 godina i pokazuje porast, naročito u grupi učenika i omladine, dok se među odraslim posetiocima iz godine u godinu uočava izvesna kolebljivost, na koju utiče niz objektivnih faktora (zainteresovanost domaćih turista za strano turističko tržište zbog pristupačnih cena, povećanje cena benzina i uvođenje ograničenja za vožnju "par - nepar", iste emotivne zone daju posetioce: Podrinsko-kolubarski region, Vojvodina, Beograd, Istočna Bosna).

T a b e l a 1: Promet posetioaca u Vukovoj spomen-kući u Tršiću u periodu: 1972 - 1979. g. po metodi index-a

GODINA	UCENICI	INDEX	ODRASLI	INDEX	UKUPNO	INDEX
1972.	27.000	100	13.500	100	40.500	100
1973.	28.400	105	9.360	69	37.760	93
1974.	28.000	103,7	12.630	93,5	40.630	100
1975.	35.000	129,6	12.500	92,5	47.500	117
1976.	37.800	140	11.100	82	48.900	120,7
1977.	36.300	138	14.200	105	50.500	124
1978.	44.082	163	16.688	123	60.770	150
1979.	48.154	178	15.896	117,7	64.050	158

Pored ovih posetilaca, evidentiranih prodajom ulaz-

nica, Tršić poseti još oko 20.000 posetilaca bez plaćanja ulaznica (razni vidovi kulturne saradnje i delegacije), pa je prema tome ukupna godišnja poseta poslednjih godina oko 80.000. U poređenju sa nekim našim poznatim kulturnim i istorijskim spomenicima kao što su Memorijalni muzej AVNOJ-a u Jajcu, sa prosečnom godišnjom posetom od 200.000, Njegošev mauzolej na Lovčenu, sa 500.000 posetilaca, Kadinjača, sa oko 140.000 posetilaca, Vukova spomenkuća u Tršiću spada u manje posete spomenike, na što utiču i ustaljeni turistički pravci domaćih i stranih ekakurzija i izletnika. U poređenju sa nekim drugim kulturno-istorijskim spomenicima u Podrinjsko-kolubarskom regionu, kao što su Spomen-muzej u Robanjama, sa godišnjom posetom 50.000 do 60.000, Memorijalni muzej u stanku u Beloj Crkvi, sa oko 40.000 posetilaca godišnje i Memorijalni muzej Stolice, sa prosečnom godišnjom posetom od 15.000, Vukova spomenkuća je najposećenika. Tome može da zahvali za duže postojanje, propagiranje putem Sabora i veoma uspešno i elastičnu organizaciju turističke ponude (stručno vođenje, suvenirni, ugostiteljski objekti, radno vreme u sezoni od 8 do 18 časova). Suveneri su prilagođeni prosečnoj kupovnoj moći i interesovanju mladih posetilaca koji čine 2/3 do 3/4 ukupnih poseta. Izbor suvenira je dobar. Isključivo korišćenje dva motiva za suvenire (portre Vuka Karadžića i Vukova spomenkuća) daju utisak siromaštva motiva, koji se mogu proširiti i na bogatu materijalnu kulturu ovog kraja, koja se čuva u muzejima Napca, Valjeva i Beograda. Inspiracija narodnom kulturom i kvalitetno umetničko rešenje mogli bi doprineti boljoj ponudi suvenira na već afirmisanom tržištu. Postojava nametljivih preprodavaca raznih neukusnih značaka i raznih "vašarskih suvenira", koji daju najpregledniji uvid u savremeno širenje "šunda", veoma je ružna, ne samo na području ovog memorijala, već i u svim ostalim prostornim memorijalnim spomenicima Podrinja. Tolerantnost koju pokazuju nadležni opštinski organi prema ovoj nezdravoj pojavi, krunji ugled ovih spomenika u Podrinju, od kojih je veći broj od izuzetnog značaja za našu širu društveno-političku zajednicu. Ujedno, na ovaj način se ozbiljno ugrožava i vaspitno-obrazovni uticaj ovih spomenika. Onima koji brinu o Vukovoj kući u Tršiću neophodna je veća društvena podrška i zaštita.

U poređenju, pak, sa gradskim muzejima slične tematike, Memorijalni muzej u Tršiću je u povoljnijem položaju, zahvaljujući za to i većoj otvorenosti i lepšem prirodnom ambijentu, u kome se nalazi. Tako, na primer, u Vukovom i Dositejevom muzeju u Beogradu je godišnji promet posetioca desetostruko manji (1978: 8.000 posetilaca), iako je Muzej smešten u arhitekstonski veoma interesantnoj zgradi i širem centru grada, koji se odlikuje najvećim prometom posetilaca u oblasti gradskog turizma.

Ocenjujući Vukovu spomenkuću u Tršiću, može se reći da je to ne samo važan kulturni spomenik, već i veoma značajan turistički motiv za ekakurzioni, izletnički i manifestacioni turizam u oblasti domaće turističke tražnje. Postepeni porast prometa posetilaca, posebno grupnih poseta, ukazuje da domaći turisti pokazuju sve veće interesovanje za kulturno-istorijske spomenike van većih gradskih centara. S tim u vezi imaju puno opravdanje društveni planovi razvoja Tršića i Tronoše, kao posebne

prostorne memorijalne celine, pa zbog toga zaslužuju veću pažnju i sredstva za realizaciju.

N a p o m e n e

1. - Vlastimir Ilić, Iz mojih uspomena, Vukov sabor, Vukov i Dositejev muzej u Beogradu, 19.09.1971. g.
2. - St. Petrović, Jedno svedočanstvo, Vukov sabor, Vukov i Dositejev muzej u Beogradu, 17.09.1972. g.
3. - Borđe Stanimirović-Baja, Prvi Vukov sabor, Vukov sabor, Vukov i Dositejev muzej u Beogradu, 20.09.1978. g.
4. - Podaci Doma kulture "Vuk Karadžić" u Loznici, pod čijim se patronatom nalazi Vukova spomen-kuća u Tršiću.
5. - Radosavljević J, Prazna Vukova kuća, "Politika" Beograd, 13.09.1979. g.
6. - B. Stanimirović-Baja, Prvi Vukov sabor, Vukov sabor, Beograd, 20.09.1970. g.
7. - Na vratnicama je Vukov osvrst na zavičaj: "Ja sam se u Srbiji rodio i uzrastao i zato mi se čini da na svijetu nema ljepše zemlje od Srbije, ni ljepšega mjesta od Tršića".
8. - Putokazi su postavljeni prema zamisli Miodraga Popovića, profesora Filozofskog fakulteta u Beogradu.

Literatura i izvori

1. - Blagojević Dragan, Uređenje Vukove kuće u Tršiću, Politika Ekspres, Beograd, 03.02.1980.
2. - Vasović Milorad, Narodna kultura i turizam, Simpozijum: Etnološko proučavanje savremenih promena u narodnoj kulturi, 28. do 30. januara 1974. g, Etnografski institut SANU, Beograd 1974. g.
3. - Gašparević Franjo, Prostorno uređenje, zaštita prirode i turizam, Turizmologija, Posebno izdanje br. 2, Beograd 1977.
4. - Deroko Aleksandar, Narodno neimarstvo I, SANU, Spomenik OXVIII Odeljenje društvenih nauka, Nova serija br. 20, Beograd 1968.
5. - Ivančević Branko, Ustavne obaveze turističkih opština, Turizmologija, Posebna izdanja br. 2, Beograd 1977.
6. - Izveštaji o radu Doma kulture "Vuk Karadžić" u Loznici od 1972. do 1979. g, Loznica 1973. do 1980. g.
7. - Jadar - Vukov zavičaj, Glasnik Etnografskog muzeja, 27, Beograd 1964.
8. - Jakovljević Branka, Spomenici i manifestacije kao turistički motivi Radevine i Jadra - magistarski rad, Odsjek za turizmoloske nauke Prirodno matematičkog fakulteta, Beograd, 24.12.1979.
9. - Jovanović Miodrag, Muzeologija i zaštita spomenika kulture - predavanja na Filozofskom fakultetu u Beogradu, Beograd 1976.

10. -- Jovičić Živadín, Turistička kretanja i zaštita životne sredine, Turizmologija, Posebna izdanja br. 2, Beograd 1977.
11. -- Jovičić Ž, Klasifikacija turističkih mesta u Jugoslaviji, Zbornik radova Prirodno matematičkog fakulteta, sv. XV, Beograd 1968.
12. -- Kiš Dragutin, Ovisnost turizma o potencijalima pejzaža, Turizmologija, Posebna izdanja br. 2, Beograd 1977.
13. -- Jaksimović Zoran, Jevtić Milan, Tomić Života, Fermanović Tomislav i Milošević Novak, Podrinje i Kolubara, turistički vodič, Regionalna privredna komora Valjevo i "Turistička štampa" Beograd, Beograd 1979.
14. -- O. B. Želje jedno, mogućnosti drugo, Napred, Valjevo, 22.12.1978.
15. -- Otašević B, Vukov sabor - od Vuka ka Vuku, Politika, Beograd 15.09.1979.
16. -- Pavlović Dr Dobrosav, Spomećici narodnog neimarstva Srbije u okvirima turizma, Geografija i turistička praksa, I jugoslovenski simpozijum iz turističke geografije 28. i 29. oktobra 1971. u Bukovičkoj banji, Beograd 1973.
17. -- Petrović Sl, Jedno svedočanstvo, Vukov sabor, Vukov i Dositejev muzej u Beogradu, 17.09.1972.
18. -- Ilić Vlastimir, Iz mojih uspomena, Vukov sabor, Vukov i Dositejev muzej u Beogradu, 19.09.1971.
19. -- Popović Pavle, Loznica i okolina, Samoupravna interesna zajednica za odmor i rekreaciju - Loznica i Turistička štampa - Beograd 1978.
20. -- Radosavljević J, Prazna Vukova kuća, Politika, Beograd, 13.09.1979.
21. -- Radosavljević J, Vukov Sabor u Tršiću - Vuk, ustanak, sloboda, Politika, Beograd 17.09.1979.
22. -- Rakić T., Bački Vukov sabor, Glas Podrinja, Šabac, 15.03.1979
23. -- Stanimirović-Baja Borde, Prvi Vukov sabor, Vukov sabor, Vukov i Dositejev muzej, Beograd 20.09.1970.
24. -- Stanković Stevan, Turizam u Jugoslaviji, Turistička štampa, Beograd 1979.
25. -- Spisak nepokretnih kulturnih dobara od izuzetnog i velikog značaja na teritoriji SR Srbije, Službeni glasnik SR Srbije br. 14, Beograd 07.04.1979.
26. -- Frostorno i urbanističko uređenje Tršića, Vukov sabor, Vukov i Dositejev muzej, Beograd 20.09.1970.
27. -- Šaulić Jelena, O memorijalnim muzejima u Srbiji i potrebi osnivanja novih uz primenu iskustava nekih stranih, Muzeologija 18, Centar za dokumentaciju, Zagreb 1975.